

Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.)

Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban (Lőrincz Gábor)

LÍCEUM KIADÓ. EGER. 2018. 225 OLDAL.

Mire jó a kognitív poétika?

A *Nyelv, poétika, kogníció* című kötet a 2016. május 11-én Egerben, az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke és az ELTE Stíluskutató csoportja szervezésében azonos címmel megrendezett műhelykonferencián elhangzott előadások tanulmányra szerkesztett változatát tartalmazza. A kötetbe bekerültek továbbá olyan (a konferencia témájához szorosan kapcsolódó) írások is, amelyek a poétikai kutatások elméleti hátterét és módszertani lehetőségeit érintik, illetve a tanulmányok után kapott helyet a Stíluskutató csoport 2016-ban készült, majd 2017-ben módosított kutatási terve (211–222), amelynek elgondolásaihoz maga a konferencia is kapcsolódott. A szerkesztők a kötet előszavában pontosan meghatározzák a konferencia, illetve a Stíluskutató csoport elméleti kiindulópontját: „A kognitív poétika az irodalmat a megismerés specifikus, de nem periférikus módjának tartja. Ezért a műalkotások nyelvi megformálását a humán elmére kifejett hatás alapján magyarázza, a kognitív tudományok (többek között a pszichológia, a nyelvészet, az elmefilozófia) fogalmi eszközeivel és módszereivel. Interdiszciplináris kutatási terület, amely irodalmi szövegek nyelviségére irányul, és a kognitív tudományok eredményeire alapozza a poétikai struktúrák működésének magyarázatát. Nem értelmezéseket dolgoz ki, hanem a mű megértéséhez vezető folyamatot kutatja, folytonosságot tételezve a hétköznapi és a szépirodalmi nyelvhasználat között. Ezért a poétikai szerkezeteket a mindennapi nyelvi struktúrákról szerzett ismeretekre alapozva magyarázza, önálló költői nyelv helyett fokozati eltéréseként értelmezve a szépirodalom nyelviségét” (7).

A kötet tíz tanulmányából az első, *Kognitív és/vagy nyelvészeti poétika* című (9–40) Simon Gáboré, aki a kognitív, illetve a nyelvészeti poétika összefüggésrendszerével foglalkozik arra keresve a választ, hogy mivel tudja megújítani a poétikai kutatást a kognitív szemléletmód. A szerző véleménye szerint a kognitív és a nyelvészeti poétika csupán annyiban hasonlít, hogy mindkettő az irodalmi mű nyelvezetével foglalkozik, hiszen poétikusságértelmezésük, a nyelv szerkezetéhez való közelítésmódjuk, illetve magyarázatuk célja is eltérő. A kognitív poétika végeredményben azonban mégis a nyelvészeti poétika megújításának tekinthető, de nem abban az értelemben, hogy újraéleszti a strukturalista poétika által megkezdett tudományos magyarázó vállalkozást, hanem azért, mert

egészen új előfeltevések mentén kezdeményezi a nyelvi műalkotások poétikai megformáltságának a kutatását.

Tolcsvai Nagy Gábor *Poétika szemantika nélkül?* című tanulmányában (41–50) arra a kérdésre keresi a választ, hogy létezhet-e poétika szemantika nélkül, vagyis milyen az önmagára vonatkozó poétikai funkció és a jelentés kapcsolata. A szerző a szemantika- vagy referenciahárító poétikaértelmezést (amely szerint a nyelv mediális és referenciális jellege szétválik, vagyis a poétikusság csak az önmagára vonatkozó nyelvi szerkezet következménye) szembesíti azzal a befogadói elvárással, amely a szövegnek értelmet tulajdonít (akár a medialitáson keresztül is), így tehát a szemantikai és a mediális jelleget nem szétválasztja, hanem egymást támogatóknak tételezi. Ennek a folyamatnak a megközelítését a szerző a kognitív nyelvészeti alapozású poétika segítségével tartja a legcélravezetőbbnek.

Pethő József a metafora és a poétikusság kapcsolatát vizsgálja tanulmányában (51–63). Kiindulásképpen megállapítja, hogy ugyan a metafora a tudománytörténet egyik legkutatottabb jelensége, ennek ellenére (vagy éppen ezért) mégsem beszélhetünk egy átfogó, konszenzusos modellről, és ezt az is bizonyítja, hogy a metaforakutatás kognitív forradalma még napjainkban is folyamatban van. A szerző a köznapi és a szépirodalmi nyelvhasználatot szorosan összefüggőnek tekinti, ebből pedig logikusan következik, hogy poétikus metaforákkal nemcsak irodalmi művekben, hanem szónoklatokban, publicisztikai írásokban vagy akár emelkedettebb jellegű beszélgetésekben is találkozhatunk. Ennek értelmében három altípust különít el: a köznyelvi, a hétköznapi poétikus, illetve a szépirodalmi metaforák csoportját. Különbségüket többek között abban látja, hogy míg az első két csoportra nagyfokú konvencionáltság és begyakorlottság jellemző, addig a poétikus metaforát éppen ezek hiánya, vagyis az újszerűség, a szokatlanság határozza meg.

Tátrai Szilárd *Az aposztrófikus fikció és a közös figyelem működése a dalszövegekben – társas kognitív megközelítés* című tanulmánya (65–78) az aposztrófé (elfordulás) alakzatát – eltávolodva a retorikai hagyományban uralkodó alakzatfelfogástól – a nyelvi tevékenységre jellemző közös figyelem sajátos működéseként értelmezi, és mint ilyennek funkcionális, azon belül társas kognitív kiindulópontú értelmezésére tesz javaslatot. A közös figyelmi jelenetet az jellemzi, hogy résztvevői, a megnyilatkozó(k) és a befogadó(k), valamely természetes nyelv (vagy nyelvek) segítségével interakcióba lépnek, és a másik figyelmének irányításával, illetve követésével konstruktívan hozzájárulnak azon referenciális jelenet(ek) létrehozásához és megértéséhez, amellyel a kommunikációs igényeik adaptív kielégítését célozzák meg. A szerző Quimby-dalok elemzésének segítségével igazolja, hogy a dalszövegnek mint prototipikus lírai műfajnak egyik általános jellemzője a fikcionális aposztrófé.

Falyuna Nóra *Esettanulmány a dalszövegek líraiságának elemzéséhez* című tanulmányában (79–94) szintén dalszövegelemzéssel foglalkozik. Megállapítja, hogy a befogadónak a szöveg megértéséhez a referenciális jelenet értelmezése mellett egy olyan fiktív – a lírai én megnyilatkozását lehetővé tevő – diskurzusvilágot is konstruálnia kell, amelynek közegében részt tud venni a közös figyelemirányításban. A szerző Wellhello-dalok vizsgálata kapcsán rámutat arra, hogy az aposztrófé mellett érdemes a metaforikus, a metonimikus és a szlengjellegű kifejezésekre, valamint a referenciális jelenet és

a közös figyelmi jelenet tényezői közti viszonyokra is koncentrálni, mivel ezek mind hozzájárulnak az elemzési lehetőségek kijelöléséhez.

Nagy Tamás az idézett és zenei elemekkel kiegészített versek nyelvi és fogalmi struktúráinak elemzési lehetőségeivel foglalkozik írásában (95–111). A szerző különbséget tesz a prototipikus vers és a prototipikus megzenésített vers között, többek között azért is, mert a kogníció szempontjából lényeges eltérést mutatnak, hiszen utóbbi percepciójában a (szövegre vonatkozó) vizualitás nem játszik szerepet. Az idézett és zenei elemekkel kiegészített versek prototípusa tulajdonképpen csak annyiban tér el a prototipikus verstől, hogy énekelve adják elő, a perifériusabb példányok esetében azonban már előfordulnak olyan adjekciós, detrakciós és transzmutációs alakzatok, amelyekkel az idéző szándékosan irányítani akarja a befogadók figyelmét. A központi példányoktól legtávolabb eső esetekben gyakran megfigyelhető, hogy az idéző több szerző gondolatait fűzi össze, ennek következtében a tudatosság szubjektuma megoszlik.

Domonkosi Ágnes és Kuna Ágnes *Kreatív-produktív módszerek és kvalitatív szövegelemzés a poétikai kutatásban* című tanulmányuk (113–137) első részében számba veszik azokat az empirikus megoldásokat, amelyek termékenyek lehetnek az irodalmijelentés-létrehozás dinamikus folyamatának a modellezésében. A dolgozat második felében a szerzők egy kreatív szövegalkotásra építő empirikus felmérés eredményeit mutatják be, amelyben a résztvevőknek egy Ady-vers alapján dilettáns verset, dalszöveget, rapet, illetve prózát kellett írniuk. Az így nyert eredmények azért fontosak, mert jól mutatják, hogy milyen konvencionalizálódott nyelvi műveletek aktivizálódnak a befogadók nyelvi, műfaji, poétikai tudásában. A szerzők bemutatnak továbbá egy olyan számítógépes szövegelemzési lehetőséget is, amelynek segítségével ugyan nem állapíthatók meg a különböző stílusú szövegek sajátosságai, de számos rájuk jellemző mintázat kirajzolódik.

Hámori Ágnes *Az érzelmek elemzési lehetőségei a kognitív poétikai kutatásban és korpuszfeldolgozásban* című tanulmányában (139–173) az érzelmek és a poétikus nyelvhasználat kapcsolatának alapvető aspektusait vizsgálja. A szerző rámutat arra, hogy az érzelmek meghatározását illetően nincs tudományos konszenzus, illetve az is vita tárgyát képezi, hogy az érzelmek univerzálisak-e (erre utalnak a prototipikusnak tekinthető alapérzelmek) vagy kulturális (ezen belül nyelvi) meghatározottságúak (ezt látszanak alátámasztani a komplex érzelmek). A kognitív poétikai elemzésekben a szerző javaslatai alapján figyelembe kell venni, hogy a műben milyen módon (implicit vagy explicit) jelennek meg és milyen szavak segítségével fejeződnek ki az érzelmek, milyen alapvető viszonyokkal (például polaritás, irány) függnek össze, illetve milyen metaforákhoz, sémákhoz és forogatókönyvekhez kapcsolódnak.

A következő, *Poétika és korpusz. Hogyan nyújthat segítséget a korpusznyelvészet poétikus szövegek vizsgálatához?* című tanulmány (175–196) – amely Dodé Réka, Ludányi Zsófia, Falyuna Nóra és Kuna Ágnes nevéhez fűződik – a poétikai kutatás és a korpuszok kapcsolatával, illetve a nemzetközi poétikai korpuszok bemutatásával foglalkozik. A szerzők ismertetik az általános és speciális korpuszok jellemzőit, majd utóbbiak kapcsán részletezik a Stíluskutató csoport által megtervezett *Magyar lírakorpusz* négy alkorpuszát, amelyek kanonikus szépirodalmi, kortárs, slam-, illetve dalszövegeket

tartalmaznak majd. A korpusz speciális, kognitív funkcionális jellege az annotáltságban is érezhető lesz, mivel a nyelvészeti feldolgozás során a morfológiai, szófajtani stb. jellemzőkön túl kódolni fogják például a lírai műfajt meghatározó (fentebb már említett) aposztrofé alakzatát is. A speciális nemzetközi szövegtörzsek közül a szerzők kiemelik például a *VU Amsterdam Metaphor Corpus*-t, amelynek érdekessége, hogy a benne található szövegeket a metaforák szintjén is annotálták, valamint a *Russian National Corpus*-t, amelyben jelölték az időmértéket és a különböző rímtípusokat is.

Sólyom Réka *A kérdőíves felmérések szerepe a kognitív szemantikai és stilisztikai elemzésekben* című tanulmányában (197–209) a kérdőíves felmérések felhasználási lehetőségeit taglalja a kognitív szemantikai és stilisztikai elemzésekben, különös tekintettel a neologizmusok vizsgálatára. A szerző a neologizmusok létrejöttében fontos szerepet tulajdonít a fogalmi integrációnak, de az abban részt vevő mentális tereken kívül számításba veszi a sűrítés folyamatát is, hiszen így a vizsgált neologizmussal kapcsolatban a kérdőíves felmérésben kapott válaszok tartalma és aránya grafikusán ábrázolhatóvá válik. A fogalmi integráció keretében történő elemzés nemcsak a szépirodalmi műfajok, hanem például a rögtönzésen alapuló slam poetry esetében is haszonnal alkalmazható, hiszen segítségével mind az előadó, mind a befogadók stílus- és jelentéstulajdonítása empirikus módon leírható.

A fenti rövid ismertetésből kitűnik, hogy a kötet tanulmányai szervesen kapcsolódnak egymáshoz, és ez nemcsak közös elméleti kiindulópontjukban, hanem körkörös hivatkozásaikban, egymással diskurzusba lépő kérdésselvetéseikben is megnyilvánul. A Stíluskutató csoport által kidolgozott megközelítésmód használata nemcsak a klasszikus lírai műfajok esetében célravezető, hanem a modern, populáris szövegek elemzésekor is hatékonyan alkalmazható. A kötetet éppen ezért nemcsak azok forgathatják haszonnal, akik a klasszikus irodalmi szövegek újszerű megközelítésmódjáról és elemzési lehetőségeiről szeretnének többet megtudni, hanem azok is, akik a modern lírai műfajok poétikai jellemzőit szeretnék megismerni. A kognitív poétikai megközelítésmód alkalmazása az oktatásban is fordulatot hozhatna, hiszen a diákoknak ebben az elméleti keretben az irodalomórán (és kisebb mértékben a magyar nyelvi órán is) módjuk nyílna arra, hogy a mindennapjaikat meghatározó textusok segítségével sajátítsák el a megismerés általános folyamatainak alapuló verselemzés és szövegértelmezés folyamatát. Úgy gondolom, hogy ez nagyban elősegítené az iskolában és az iskolán kívül megszerzhető tudás közti ellentmondások áthidalását is.

Lőrincz, Gábor: What is the benefit of cognitive poetics?

Az írás szerzőjéről

Lőrincz Gábor

adjunktus
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar, Komárom

lorinczg[kukac]jujs.sk